

LOŠKO ŠOLSTVO V DOBI RAZSVETLJENSTVA

Gospodarski razvoj v Avstriji je zahteval vedno več izobražene delovne sile, ki je prihajala s kmetov v mesta. Uvedba obveznega šolstva je bila s tem v zvezi. Splošna šolska naredba iz 1774 je predpisovala ustanavljanje treh vrst šol: trivialke v manjših mestih in trgih, glavne šole v okrožjih in normalke v glavnem mestu dežele.

V trivialkah so se učenci učili verouk, branje, pisanje, računstvo, posvetno moralno in osnovne pojme gospodarstva v zvezi s čtivom. Glavne šole so temu predmetniku dodale še osnove latinščine in nekaj realij. Normalke pa so ob vseh teh predmetih pripravljale učence za prihodnje učitelje z vzornim poukom ter hospitacijami in nastopi.

Šolska obveznost je veljala za otroke od šestega do dvanajstega leta.¹

Loka je imela že tradicijo v šolstvu, okoliški kraji po obeh dolinah pa so bili še vedno brez pravih šol in jih je nova šolska reforma zadela v živo.

Jožef II. je namreč 1783 zahteval, naj ustanove trivialko v vsakem kraju, kjer je v oddaljenosti pol ure vsaj 90 do 100 šoloobveznih otrok. Stroške za šolstvo pa naj si razdele zemljiška gosposka, občine in šolski patron.

V Loku je bil v tem obdobju (1772—1782) administrator freisinškega škofa grof **Janez Nepomuk Edling**. Bil je prijatelj najvidnejših slovenskih prosvetljencev Zoisa, Kumerdeja, Linharta in Vodnika ter vnet pristaš šolske reforme. Čeprav ni bil Slovenec, je menil, da naj ljudska šola v domačem jeziku širi splošno izobrazbo. Želel je, da bi v slovenščino prevedli take knjige, iz katerih bi se »kmet na lastne oči uveril o koristi nove metode in začel po njej sam poučevati svojo še blebetajočo deco.«² Ko je prišel v Loko, ki se je neprestano borila s škofom glede dajatev za učitelja, se je na podlagi arhiva l. 1774 prepričal, da je v resnici dajanje grajskega žita učitelju le milost, ne pa dolžnost freisinškega škofa. Hotel je izboljšati pouk na osnovni šoli in je pregovoril mestni svet, da je odstavil učitelja Jožefa Eggerja in nastavil Johana Wernerja, učitelja iz kostanjeviškega samostana, ki je slovel zaradi igranja na koru in zaradi pouka. Žal Wernerja ni bilo v določenem roku v Loko in mestni svet je spet sprejel Jožefa Eggerja, ki pa je moral obljubiti, da bo izboljšal način pouka in izpopolnil igranje na orgle.³

L. 1777 je bil Edling imenovan za svetnika deželnega glavarstva in za referenta šolske komisije v Ljubljani, l. 1779 pa ga je Marija Terezija postavila za šolskega komisarja v Notranji Avstriji. Do l. 1783, ko je postal notranjeavstrijski referent pri graškem guberniju, je živel v Loku in hkrati opravljal službo loškega glavarja.

Edling je enkrat mesečno skliceval pri sebi direktorje in učitelje normalke in se z njimi posvetoval o enotnosti pouka in o pedagoških vprašanjih. Na teh sestankih je dozorela tudi misel o prevodu Felbigerjevega dela Jedro me-

todne knjige, ki ga je Edling oskrbel. To je prva pedagoška knjiga v slovenščini, prvi poskus, da se uporabi slovenščina kot jezik znanosti. Edling je prevedel nekaj šolskih knjig in pridobil za to tudi sodelavce.⁴

L. 1776 je predlagal, naj v Loki ustanove normalno, torej nekako vzorno šolo, kakršno so imeli v Ljubljani. Žal pa ni uspel.

Svojo naklonjenost do šolstva je dokazal tudi s prizadevanji za boljši položaj učiteljstva. Prejšnji glavarji so se z loškimi mestom prepirali zaradi dajatev, ki jih je škof dajal učitelju v žitu. Ko je Loka dobila dobrega učitelja Johanna Georga Pitterlicha, je pisal Edling škofu, da ima loški učitelj tako skromne prejemke, da bo moral zapustiti loško mesto. Predlagal je škofu, naj učitelju dodeli še pet starov žita. Še po svojem odhodu iz Loke je 1785 poskrbel, da je učitelj Pitterlich dobival po 40 kron nemške veljave na leto. Edling se je zavzel tudi za loške klarise, katerih samostan je Jožef II. nameraval ukiniti.⁵ Poročal je, da so klarise ustanovile v Loki že l. 1778 trivialno šolo in da jo vodijo po vseh predpisih. Z dekretom cesarskega komisarja je bil sicer samostan l. 1782 ukinjen in imetje odvzeto, triindvajset klaris se je moralo odločiti, ali se vrnejo v svet ali pa odidejo v drug samostan izven dežele. Vendar pa je zaradi Edlingovega priporočila in zaradi atestata loškega mestnega sveta, ki je prav tako podprl prošnjo za žensko osnovno šolo, Jožef II. dovolil, da se v Loki l. 1782 uvede uršulinski red z osemnajstimi redovnicami.

Iz Gradca so prišle tri uršulinke: m. Marija Emerika, grofica Batthyany, kot prednica, m. Katarina Amon kot hišna in šolska prefektinja in m. Mihaela Warheit kot učiteljica. Trinajst klaris je vstopilo v uršulinski red.

Ločani so uršulinke iz Gradca svečano pričakovali. Na hišah so plapolale zastave, zvonovi so oznanjali začetek nove šole. Na cerkvenih vratih je časna prednica izročila novi prednici glavni ključ samostana.⁶

Uršulinke so takoj pričele s poukom. Na državne stroške so priredile samostan za šolske in internatske potrebe. Že prvo leto so uršulinke sprejele v oskrbo štiriindvajset gojenk. Ljubljanski okrožni urad je po cesarjevem naročilu 27. aprila 1784 nadzoroval uršulinsko šolo v Loki in poročal, da je šola v poldrugem letu dosegla odličen uspeh. Gojenke ne prihajajo vanjo le iz dežele, temveč tudi iz Gorice, Trsta in Reke.

Vnanja šola je imela svoje razrede v stavbi za cerkvijo (sedanja Klobovsova ul., št. 2), notranja šola pa v samostanskih prostorih (sed. Blaževa ul. št. 3). Drugo šolsko leto je obiskovalo dva razreda zunanje šole 62 učenk.⁷

Po Edlingovem odhodu iz Loke pa je začelo v Loki popuščati zanimanje za šolstvo. Na prvo mesto je stopilo spet denarno vprašanje.

Na cirkular kresije iz 1785, naj ustanove trivialke v vsakem kraju, kjer je v oddaljenosti pol ure vsaj 90 do 100 šoloobveznih otrok, je loški glavar odgovoril, da otroci neradi prihajajo k pouku, primanjkuje jim hrane in delati morajo na polju. Mesto Loka pa je isto leto odgovorilo kresiji, da je trivialka že v Loki in Žireh, ustanovili jo bodo še v Selcih in v Poljanah. Nova Oslica, Sorica in Zali log so pa v tako goratih krajih, da ljudje ne morejo pošiljati otrok v šolo.

Loško gospostvo je l. 1785 prevzelo patronat nad mestno deško osnovno šolo ter nad trivialkami v Poljanah, Žireh in Selcih ter l. 1787 pričelo z zidavo osnovnih šol v Poljanah in Selcih. Edling je poljansko osnovno šolo opremil s klopmi. V Poljanah je bilo 50, v Žireh 121, v Selcih pa kar 224 šoloobveznih otrok, zato so nastavili v Poljanah in Žireh po enega, v Selcih pa dva učitelja.⁸

Nova šola pa ni naletela na odpor zgolj zaradi dajatev, ampak se je novemu načinu pouka in učiteljem, ki niso bili neposredno podrejeni župniku, uprla

predvsem duhovščina. Tako je okrožni urad za Gorenjsko leta 1785 ukazal poljanskemu župniku Urbanu Mahoriču, naj odstopi cerkovniške dohodke in stanovanje novemu učitelju, ki ima pedagoški izpit in namestitveni dekret, dosedanjemu cerkovniku pa službo odpove. Župnik se je uprl. Šele, ko je deželno glavarstvo odredilo zaporo župnikovih prejemkov, je učitelj prišel s poukom. Moral pa je župniku najeti hlapca in ga plačevati. Župnik je s prižnice pozival ljudi, naj ne pošiljajo otrok v šolo, in celo nagovoril je nekega študenta, da je otroke na poti v šolo ustavljal in jih odvracal od šole.⁹

Kako malo so se v Loki po Edlingovem odhodu brigali za šolo, je vidno iz dopisa kresije iz 1787, ko graja Loko, da ji je šolstvo zadnja skrb. Tako ne vodijo knjige o šoloobveznih otrokih, pouk obiskuje le 82 dečkov, čeprav jih je v mestu najmanj 160, ki bi morali obiskovati pouk, v oddaljenosti pol ure pa najmanj 200. Šolska soba je premajhna. Imajo zgolj enega učitelja brez pomočnika in še ta mora prosjačiti za dohodke. Niti verski pouk ni v redu, čeprav je v mestu kapucinski samostan. Tudi šolskega nadzornika še nimajo.

Tudi škof se je v novih razmerah odvrnil od šole. L. 1787 je predlagal, naj mesto prevzame plačevanje učitelja, če ima že pravico, da ga nastavlja. Ljubljanska kresija pa meni l. 1788, naj žitni prispevek nadomeste z dohodki od cerkovniških poslov.

Tako so vzornemu učitelju Pitterlichu l. 1791 skrčili dohodke samo na en modij pšenice in štiri modije rži, čeprav je bila komisija navdušena nad njegovim pedagoškim delom. Ko je škofov odposlanec Matt poročal škofu, da je z užitkom sledil Pitterlichovemu pouku in da delo loškega učitelja ne ceni samo loško mesto, temveč vsa dežela, mu je škof l. 1798 povečal letne dohodke na dva modija pšenice in osem modijev rži.¹⁰

Medtem ko se je loško mesto ob vprašanih šolstva neprestano vrtelo okrog denarnih zadreg, se je vedno bolj uveljavljala uršulinska dekliška osnovna šola.

L. 1787 je prirejal v Ljubljani tečaje za učitelje začasni ravnatelj ljubljanske normalke Jožef Golob. Golob je poslušal predavanja na dunajski univerzi, tri leta hospitiral na dunajskih šolah, hkrati pa na tamkajšnji normalki obiskoval devetmesečni pedagoški tečaj. Izboljšano učno metodo je prinesel v Ljubljano in vodil preusmerjevalne tečaje za učitelje. Te tečaje so obiskovale tudi škofjeloške uršulinke in dosegame in svoji šoli lepe uspehe.¹¹

Obdobje, ki je v zgodovini slovenskega šolstva pomembno zaradi uvedbe obveznega obiskovanja šole, je Loki dalo poseben pečat. Nekaj let je bila Loka s svojim administratorjem Edlingom središče naprednih šolskih prizadevanj v Avstriji, dobili smo prve trivialke v obeh dolinah in žensko osnovno šolo z internatom v uršulinskem samostanu.

Opombe

Gradivo iz freisinškega okrožnega arhiva (Kreisarchiv München, Herrschaft Lack) mi je dal na vpogled dr. Pavle Blaznik, za kar se mu najtopleje zahvaljujem. Prav tako se zahvaljujem nunskega samostanu v Škofji Loki za gradivo iz uršulinskega arhiva.

1. Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I., str. 179. — 2. France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, str. 190. — 3. K. A. fasc. 29, št. 38 (zapiski dr. P. Blaznika). — 4. Schmidt I., str. 235. — 5. K. A. 29, 1787 (zap. dr. Blaznika). — 6. Iz letnega poročila uršulinskega dekliškega penzionata v Škofji Loki v šol. letu 1903/1904, založ. uršulinski samostan v Škofji Loki. — 7. Zgodovina urš. samostana v Škofji Loki (rokopis, arhiv nunskega samostana v Škofji Loki). — 8. K. A. fasc. 29, 1787 (rok. dr. Blaznika). — 9. Schmidt I., str. 209. — 10. K. A. fasc. 29, 1787 (zap. dr. Blaznika). — 11. Schmidt I., str. 225.

Résumé

LES ÉCOLES DE LOKA DANS LA PÉRIODE DES «LUMIÈRES»

Dans la période des «lumières», à Loka, l'administrateur de l'évêque de Freising, Janez Nepomuk Edling, fut le principal initiateur de l'école primaire réformée en Autriche. Il s'intéressait au corps enseignant de Loka, voulait améliorer leurs appointements et aussi la qualité du travail de l'instituteur. Il proposa qu'on fondât à Loka une Ecole Normale, sans toutefois y réussir.

Après la suppression du couvent des Clarisses, on fonda à Loka le couvent des Ursulines en 1782. Les Ursulines ouvrirent deux classes d'une école de filles et un internat pour vingt-quatre élèves.

En 1785 on fonda encore deux écoles à Selca et à Poljane, alors qu'à Žiri et à Loka elles existaient déjà.

Après le départ d'Edling, la lutte pour les appointements des instituteurs recommença. Le clergé se défendait des instituteurs qui ne lui étaient pas directement subordonnés.